

УДК 378.4(477.54)

А.В. Григор'єв

**ПІВНІЧНИЙ КОРПУС ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА: АРХІТЕКТУРНИЙ СИЛУЕТ НА ФОНІ ЕПОХИ**

Стаття присвячена історії одного із найвизначніших будівель «першої столиці» України – Харкова. На підставі різноманітних джерел, у т.ч. архівного походження показано як змінювалась стратегія створення грандіозної споруди – Будинку кооперації, його пристосування під військову академію і, нарешті, отримання нового господаря ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Доля споруди відображала всі періоди вітчизняної історії від задумки до сучасності, які переживав Харків і вся країна в цілому.

Ключові слова: Харків, Будинок кооперації, майдан Ф.Е. Дзержинського, архітектура, споруда.

Статья посвящена истории одного из самых примечательных зданий «первой столицы» Украины – Харькова. На основе различных источников, в т.ч. архивного происхождения показано как менялась

стратегия создания грандиозной постройки – Дома кооперации, его приспособление под военную академию и, наконец, обретение нового хозяина – ХНУ им. В.Н. Каразина. От замысла до современности судьба здания отражала все периоды отечественной истории, которые переживал Харьков и вся страна в целом.

Ключевые слова: Дом кооперации, площадь Ф.Э. Дзержинского, Харьков, архитектура, здание.

The article is devoted history of one of the most notable buildings of «first the capital» of Ukraine – Kharkov. On the basis of different sources, including archived origin it is rotined as strategy of creation of grandiose building changed – At home co-operations, his adaptation under a military academy and, finally, finding of new owner HENNA the name of Karazina. A building fate reflected all periods of domestic history from a project to contemporaneity, which was experienced by Kharkov and entire country on the whole.

Key words: House of cooperation, area of F.E. Dzerzhinskogo, Kharkov, architecture, building.

Постановка⁴⁶проблеми. Серед визначних будівель Харкова 20-30-х рр. ХХ ст. увагу привертає ансамбль хмарочосів на майдані Свободи (до 1991 р. ім. Ф.Е. Дзержинського). Кругла частина майдану (спроєктована ще у 1923 р. архітектором-самоукою К. Троценком) створена трьома чудовими будівлями, кожна із яких є пам'ятником історії, культури та архітектури.

Мета статті – висвітлити історію створення та функціонування однієї із найбільших будівель м. Харкова – Будинку кооперативу.

Історіографічний аналіз. Якщо про дві сусідні архітектурні споруди – Держпром і Будинок проектів – добре відомо і вони були описані у багатьох публікаціях, то про Будинок кооперативу через його тривале секретне становище довгий час відомостей не публікувалося. Ця обставина пов'язана із історичною долею будівлі, яка майже увесь час свого існування перебувала у військовому відомстві. Його засекреченість була такого рівня, що навіть саме зображення не потрапляло до книг і буклетів, путівників та проспектів, присвячених Харкову.

Викладення основного матеріалу. Завершення будівництва цього грандіозного архітектурного шедевра (автором якого є академік архітектури О.І. Дмитрієв, за участю О.Р. Мунца) проходило вже у післявоєнний період архітекторами П.Ю. Шпарою і П.О. Бельчиковим. Звичайно, таке масштабне будівництво проходило за допомогою консультацій і розробок спеціалістів з будівничих конструкцій інженера І.М. Грибса, доцента, архітектора і художника В.І. Пушкарьова. Велику допомогу надавав будівельникам доктор технічних наук професор С.Є. Фрайфельд і кандидат технічних наук І.М. Литвинов.

Як сам проект, так і його втілення кілька разів проходили експертизу у фахових комітетах у Києві та Москві. Перед авторами було поставлене двоєдине завдання: створити такий архітектурний образ будинку, який би вписувався у існуючий на той час ансамбль майдану, а, з іншого боку, врахувати усі новітні вимоги, які пред'являлися до вищих навчальних військових закладів. Як відомо, 1934 р. у розпал її спорудження уряд України переїхав до Києва і ще у

ході зведення будівля була передана Військово-господарській академії.

Поява нового будинка-гіганта на майдані імені Ф.Е. Дзержинського проходило в період, коли пануючий до цього конструктивізм був підданий суворій критиці, але, не дивлячись на це, архітекторам було поставлене завдання – не порушувати візуально-оптичний образ, що склався завдяки побудові у конструктивістському стилі Держпрому і Дому проектів. Усі три будівлі повинні були виражати державну міць та динамізм нового суспільного ладу.

По суті справи, споруда Будинку кооперативу (і частково готелю «Інтернаціонал» – у наш час готель має назву «Харків») завершує оформлення визначного архітектурного ансамблю круглої частини майдану столичного Харкова. Не вдаючись у деталі суто технічного характеру: рельєф місцевості, особливості ґрунту, залягання підземних вод тощо, відзначимо, що зміни висот не могли не відбитися на архітектурі споруди, де був застосований «терасний підхід».

Ще до будівництва споруди було пробурено одинадцять розвідувальних свердловин. Деякі з них були більше ніж 20 метрів. А отриманий в результаті ґрунт був підданий ретельному дослідженню. Можна відзначити, що природний перепад рельєфу місцевості на будівельному майданчику склав 7,25 метрів.

Як й інші подібні грандіозні будівництва епохи перших п'ятирічок, зведення цих корпусів велося швидкими темпами. Однак, не дивлячись на увесь ентузіазм будівельників, повністю закінчити спорудження до війни не вдалося. І центральний корпус був добудований уже у післявоєнний час. За задумом архітектора О.І. Дмитрієва Будинок кооперативу повинен був стати головною домінантою гігантського майдану. Але післявоєнні труднощі змусили архітекторів зменшити висоту центральної вежі, яка спочатку планувалася на декілька поверхів вище. У результаті рекорд висоти Будинку проектів (сучасний головний корпус ХНУ ім. В.Н. Каразина) не був перевершений. Головний корпус класичного університету і сьогодні залишається самою високою цивільною спорудою міста, але поступається по висоті дзвіниці Світо-Успенського собору, спорудженого в честь перемоги над Наполеоном у Вітчизняній війні 1812 р. Будинок бувшої Військової академії мав свої суто технічні секрети (бомбосховище, вихід із

якого знаходився у центрі круглої частини майдану Ф.Е. Дзержинського, спеціальний екстрений вихід на станцію метро «Держпром» та ін.).

У 90-х рр. минулого століття в умовах конверсії і різкого скорочення військово-технічного потенціалу молодій незалежній Українській державі Військово-інженерна радіотехнічна академія імені маршала СРСР Л.О. Говорова була приєднана до інших військових вищих навчальних закладів, а звільнене приміщення рішенням Уряду України було передане Харківському класичному університету, який вже давно відчував значні труднощі через брак приміщень. Переїзд академії розтягнувся на кілька років. І лише у 2010 р. останній військовослужбовці покинули його стіни.

Сьогодні про тривалу військову історію будівлі нагадують дві меморіальні дошки, що установлені на фасаді на честь двох великих радянських воєначальників маршалів – І.С. Конєва та Ю.П. Бажанова.

Неможна не згадати надзвичайний ентузіазм працівників, викладачів і студентів каразінського університету, які взялися за відродження у значній мірі занедбані споруди. Помешкання стрімко змінюється. Багато поверхів, аудиторій та адміністративний приміщень відремонтовано, а парадний вхід до корпусу 2010 р. прикрасили двома пам'ятниками визначним університетським ученим – академіку історії Д.І. Багалія та академіку-математики О.М. Ляпунову роботи скульптора О.М. Рідного (у співавторстві).

Висновки. Таким чином, історія Будинку кооперації відображає зміни, які відбувались не тільки у політичній історії першої столиці України, а й в історії архітектурної думки протягом 30-50-х рр. ХХ ст. А сучасні реконструкції приміщень дають

змогу говорити про продовження зміни у інтер'єрі та екстер'єрі Будинку кооперації. У подальшому необхідно уточнити зміни в архітектурі споруди, долі особистостей з ним пов'язаних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заков І. Н. Ансамбль майдану Дзержинського в Харкові / І.Н. Заков // Архітектура Радянської України. — 1939. — № 1. — С. 13-17.
2. Касьянов О. Реконструкція центра Харькова / О. Касьянов // Архитектура СССР. — 1934. — № 2. — С. 52-59.
3. Кондрашенко Ф. Проект адміністративного центру й схема забудування житлового сектору навколо площі ім. Дзержинського в Харкові / Ф. Кондрашенко // Будівництво. — 1930. — № 1. — С. 28-32.
4. Силин А. А. Харьковский Госпром в ансамбле площади / А.А. Силин // Строительство и архитектура. — 1985. — № 10. — С. 20-22.
5. Посилити забудову центральних частин міста [Харькова: Постанова економічної наради УСРР] // Комуніст. — 1930. — 1 лют.
6. Эйгорн А. Л. Перепланировка и архитектурная реконструкция Харькова / А.Л. Эйгорн // Архитектура СССР. — 1934. — № 2. — С. 38-51.
7. Эйгорн А. Л. Социалистическая реконструкция Харькова: [Генер. план] / А.Л. Эйгорн // Социалистический город. — 1935. — № 10-11. — С. 10-17.
8. Эйгорн А. Л. Схема перепланировки Харькова / А.Л. Эйгорн // Архитектура СССР. — 1933. — № 6. — С. 12-14.